

Η ΜΟΥΝΤΖΟΥΡΟΔΕΥΤΕΡΑ στο Καστόρι:

ένα σύγχρονο λαϊκό δρώμενο

(με πολλές ευχαριστίες στον ερευνητή του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας
Αθηνών Γεώργιο Τσερπέ)

- Εισαγωγικά
- Ιστορικό
- απόπειρα ερμηνείας

Εισαγωγικά

Ο όρος «δρώμενο» παράγωγο του ρήματος δραν, φέρνει στο νου μια τελετουργία που συνδυάζει θέαμα, συμβολικό σύστημα επικοινωνίας και τρόπο νοηματοδότησης¹. Συνήθως τα δρώμενα σχετίζονται με πίστη σε υπερφυσικά όντα η/και δυνάμεις. Αλλά ο Βάλτερ Πούχγερ, στη βάση της σημερινής ανθρωπολογίας, ορίζει ως δρώμενο (ritus) «κάθε πράξη που ακολουθεί ένα τυπικό, επαναλαμβανόμενο σε τυποποιημένη μορφή ή ανήκει σε ολόκληρη καθορισμένη εθιμοτυπία, είτε θρησκευτικού, είτε μαγικού περιεχομένου, είτε χωρίς κανένα έκδηλο νόημα»².

Τα δρώμενα γενικά είναι συνδεδεμένα με τον χώρο, με τον χρόνο και τα κοινωνικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα, δηλαδή τόσο το εκάστοτε κοινωνικό/πολιτισμικό πλαίσιο όσο και τους τελεστές-άτομα που τα επιτελούν που βρίσκονται σε διάλογο με κάποιο κοινό³. Είναι λοιπόν διαδικασίες σε εξέλιξη, μη παγιωμένες, και διαρκώς επανανοηματοδοτούμενες.

Σε ένα περιβάλλον πιεστικής παγκοσμιοποίησης, τα (λαϊκά) δρώμενα επιφορτίζονται με ένα πρόσθετο καθήκον: να προβληθεί η τοπικότητα, και να

¹ Μαρία Ανδρουλάκη «Ο ανανεωτικός χαρακτήρας των ετηρικών δρώμενων και ο ρόλος τους ως σύστημα συμβολικής επικοινωνίας στον σύγχρονο κόσμο», <https://www.academia.edu/55185202> [πρόσβαση 27/1/2025], σ.σ.33-54

² Ζωή Ν.Μάργαρη «Δρόμοι και διαδρομές: Δρώμενα στη σκηνή και την πλατεία», στο *Διαβατήρια ετηρικών δρώμενων. Παλιές μορφές-Σύγχρονοι προβληματισμοί-Νέες ερμηνείες*. Ανδρομάχη Οικονόμου (εισαγωγή-επιμέλεια), Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας, Θήβα, 17/9/2011, Ακαδημία Αθηνών, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας-35, Αθήνα: 2020. σ.191.

³ Στο ίδιο σ.σ.176-177

αναπαραχθεί η κοινότητα μέσα από δράσεις που ενεργοποιούν την κοινωνική συνοχή και ανα/διαμορφώνουν ταυτότητες⁴, συχνά και για οικονομικά οφέλη.

Η σχέση τους με την πολιτισμική μνήμη, παρέχει ενδιαφέροντα στοιχεία για τον τρόπο με τον οποίο τα μέλη της κοινότητας -ως τελεστές-, επιλέγουν, θυμούνται, αναπαριστούν και μνημονεύουν το παρελθόν τους.

Η έννοια της «πολιτισμικής κληρονομιάς» αποτελεί τη σύγχρονη «μεγάλη αφήγηση», η παράδοση και διατήρηση της οποίας δηλώνει ότι τα όποια λαογραφικά φαινόμενα δεν αποτελούν πια αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας, αλλά κομμάτια ενός παγιωμένου παρελθόντος που πρέπει να διασωθεί.

Ο στερεοτυπικός τρόπος αντιμετώπισης ενός ιδανικοποιημένου παρελθόντος, οδηγεί στον φολκλωρισμό: στην αναπαραγωγή ενός εθίμου σε νέα, ξένα προς τα γενεσιουργά του, κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια.

Το ερώτημα που επιχειρείται να προσεγγιστεί εδώ είναι εάν υπάρχει άλλος τρόπος προσέγγισης ενός λαϊκού δρώμενου με ανάλυση και ερμηνεία των δομικών του στοιχείων, και ανασύνθεσης /επανανοηματοδότησης του στο σύγχρονο πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον.

- Είναι εφικτή η μεταφορά της φλόγας και όχι η διατήρηση της στάχτης μέσα από ένα λαϊκό δρώμενο?
- Μπορεί η επικαιροποίηση του να υπηρετήσει έναν ουσιαστικό στόχο, να αναθερμάνει την κοινωνική συνοχή?
- Και τελικά έχει νόημα για την τοπική -πρωτίστως- κοινωνία, η επαναπροσέγγιση και συμμετοχική λειτουργία του στο νέο περιβάλλον?

Το παράδειγμα που θα μελετηθεί, είναι το έθιμο της Μουνζουροδευτέρας στο Καστόρι, πρώην Καστανιά, της περιοχής Επάνω Ρίζας Ταυγέτου στη Λακωνία.

Ιστορικό

Από αφηγήσεις παλαιότερων μαθαίνουμε ότι παλιά οι Αποκριές στο χωριό γιορτάζονταν στις γειτονιές (τότε το χωριό κρατούσε κόσμο), με άναμμα φωτιάς και φαγητό και πιετό συλλογικής προσφοράς.

Συνηθιζόταν να μεταμφιέζονται σε επίπεδο...αδυναμίας αναγνώρισής τους οι πιο κεφάτοι, που σε παρέες γύριζαν στα σπίτια και ζητούσαν κέρασμα που οι νοικοκυρές τους πρόσφεραν με χαρά και προθυμία. Για τη μεταμφίεση ανοιγόντουσαν τα σεντούκια και επιτάσσονταν τα ρούχα της...Ούντρα!, δηλαδή ρούχα που έστελναν οι ξενητεμένοι σε μέρη μακρινά, Βόρεια και

⁴ Μαρία Ανδρουλάκη «Ο ανανεωτικός χαρακτήρας των ευετηριακών δρώμενων», σ.39.

Λατινική Αμερική, Αυστραλία κλπ., που εξασφάλιζαν με την ετερότητα τους αστεία αμφίεση. Και βέβαια, οι γυναίκες ντύνονταν άντρες και το ανάποδο. Μάλιστα, όπως μας είπε συγχωρεμένη συμπατριώτισσα, στα χρόνια της Αντίστασης, του Εμφυλίου και μετά, της Δικτατορίας, κεντρική φιγούρα ήταν ο/η μεταμφιεσμένος/νη σε ρουφιάνο με ρεμπούκλα και μακριά καπαρντίνα.

Με την εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση, ο πληθυσμός συρρικνώθηκε, παράλληλα με την συλλογική ζωή. Έμεναν μόνο κάποια παρεϊστικά γλέντια ή μεμονωμένες μεταμφιέσεις που κι αυτές έφθιναν με το πέρασμα του χρόνου.

Το 1985, μια μικρή παρέα τριών τεσσάρων γυναικών που είχαν μετεγκατασταθεί στο χωριό, μεταμφιέστηκε αυτοσχέδια και έκανε μια βόλτα στα σπίτια του χωριού έτσι για το καλό, γοητευμένη από την ιδέα της αυτοσχέδιας μεταμφίεσης, άγνωστης στο αστικό περιβάλλον από το οποίο προέρχονταν.

Τα επόμενα χρόνια καλλιεργήθηκε από στόμα σε στόμα η ανάγκη κάτι να κάνουμε. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, αρχίσαμε να μιλάμε για αποκριατική διοργάνωση και έπεσε η ιδέα να φτιάξουμε «άρματα» συνδυάζοντας πολιτική σάτιρα με τοπικότητα, και πάντα με ντόπια υλικά (τρακτέρ ή ζώα, ρούχα από τα σεντούκια κλπ) και την αγροτική ζωή.

Από τα πρώτα θέματα ήταν σάτιρα για την Συγκυβέρνηση Ζολώτα και αστεία εκδοχή παραδοσιακού γάμου και λίγο μετά «άρμα» για τα Ίμια , διαγωνισμό Ομορφιάς κλπ.

Σταδιακά διευρύνθηκε η παρέα, και οι συμμετοχές, ενθαρρύνθηκαν νέα παιδιά και γεροντότεροι που τους άρεσε η ιδέα . Αξίζει να σημειωθεί ότι τοπική ιδιαιτερότητα ήταν από την αρχή ο γιορτασμός την Καθαρή Δευτέρα, που στην πορεία, και σε ανάμνηση μουντζουρωμάτων που γίνονταν παλιά με γάνα από το τηγάκι, καθιερώθηκε, με κόπο λόγω αντίδρασης κάποιων, ως Μουντζουροδευτέρα.

«Μάχες» δόθηκαν για να διεκδικήσουμε και να κερδίσουμε τελικά, το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης και πολιτικής σάτιρας, όπως και υιοθέτηση σεξουαλικών υπονοούμενων, που πάντα ήταν αναπόσπαστα συνδεδεμένα με την Αποκρία.

Επίσης προσπαθήσαμε να προσελκύσουμε και να συνεργαστούμε για τη διοργάνωση, με τους κατοίκους των γύρω χωριών, αλλά με πολλά προβλήματα. Στην πορεία καθιερώθηκε ως «θεσμός», και σταδιακά αποφασίστηκε η χρηματοδότηση και προβολή από τον Δήμο. Με την επανάληψη, (Σαράντα χρόνια συμπληρώνονται φέτος, από τα οποία μόνο δύο φορές δεν έγινε, τη μία λόγω πένθους και την άλλη λόγω κορωνοϊού), η Μουντζουροδευτέρα μας έγινε ευρύτερα γνωστή και τα τελευταία χρόνια προσελκύει πολλούς επισκέπτες από την περιφέρεια αλλά και μακρύτερα.

Απόπειρα ερμηνείας

Με δυο λόγια η πρωτοβουλία ξεκίνησε από τα κάτω, συνδύασε αστικές με τοπικές καταβολές που τελικά επικράτησαν, υιοθετήθηκε από τον Δήμο και τους τοπικούς φορείς στην πορεία, και δυνάμωσε με δημοκρατικό συμμετοχικό τρόπο. Δεν ήταν λοιπόν μια νέο-φολκlorική κατάσταση, μια εμπορευματοποιημένη αναβίωση, αλλά περισσότερο έδινε χαρά και κέφι στους συμμετέχοντες.

Μπορεί να υπάρξει συνέχεια?

Κατ' αρχήν συνέχεια δεν σημαίνει επανάληψη και στείρα αντιγραφή. Η πρόκληση που έχουμε να αντιμετωπίσουμε είναι η δυνατότητα να εντοπίσουμε τους βασικούς στόχους της διοργάνωσης, και να δούμε αν αυτοί μπορούν να λειτουργήσουν ωφέλιμα μέσα σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο κοινωνικό πλαίσιο.

Προϋπόθεση για αυτό είναι το μοίρασμα της πολύχρονης εμπειρίας, και η από κοινού προσέγγιση και ερμηνεία της.

Έχει κάτι να παραδώσει η Μουντζουροδευτέρα στους επόμενους? Ποια είναι η «φλόγα» που θα είχε νόημα δημιουργικής συνέχειας και όχι αποχλωμένης παράδοσης μιας «στάχτης»?

Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε τον χαρακτήρα μιας τελετουργίας, με την έννοια ότι οι παράγοντες που την καθορίζουν μεταβάλλονται στον χρόνο με τη μεταβολή των κοινωνικών συνθηκών. Η αλλαγή συνίσταται τόσο στα μορφολογικά της χαρακτηριστικά, όσο και στον τρόπο αλληλεπίδρασης με τους συμμετέχοντες. Και μπορεί να μας βοηθήσει σε μια «επιτελεστική αναστοχαστικότητα»⁵: να σκεφτούμε δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο τα μέλη μιας ομάδας αναστοχάζονται για τους εαυτούς τους, τις σχέσεις μεταξύ τους, τις ισχύουσες κάθε φορά αξίες κλπ.

- **Η αναπαραγωγή της κοινότητας** και η ενίσχυση της τοπικότητας⁶ σε ένα παγκοσμιοποιημένο άχρωμο η/και εμπορευματοποιημένο περιβάλλον φαίνεται να είναι ο

⁵ Μαρία Ανδρουλάκη «Ο ανανεωτικός χαρακτήρας των ευετηρικών δρώμενων», σ.43.

⁶ Στο ίδιο, σ.39.

απώτερος, έστω και μη συνειδητοποιημένος στόχος ενός δρώμενου.

- **Η αντιμετώπιση των φορέων της εξουσίας**, η ανατρεπτικότητα, αποτέλεσε εξ αρχής δομικό στοιχείο της αποκριάτικης σάτιρας όπως και η υιοθέτηση συμπεριφορών διαφορετικών από τα καθημερινά αποδεκτά, που υποβοηθούνται από τη μεταμφίεση και τις μάσκες.
- **Κάθε δρώμενο δεν πρέπει να ερευνάται μόνο ως μια «συμβολική γλώσσα»⁷**, αλλά πρέπει να το εξετάζουμε μαζί με την «ενσώματη μνήμη», τον τρόπο με τον οποίο επιλέγονται και αναπαριστώνται στοιχεία της παράδοσης.
- **Η ανατρεπτική προσέγγιση της πολιτικής και κοινωνικής καθημερινότητας** καθίσταται αυτονόητη, γιατί συμπυκνώνει και επικαιροποιεί τους παραπάνω στόχους.

Αυτά τα τέσσερα στοιχεία πρέπει κατά τη γνώμη μου, να εξασφαλιστούν στη σύγχρονη εκδοχή της Μουντζουροδευτέρας μας, αν θέλουμε αυτή ως δρώμενο να αποτελέσει ένα σημείο συνοχής και αναφοράς για τους λίγους και τις λίγες που μείναμε στα χωριά να ...φυλάμε Θερμοπύλες.

Καστόρι Λακωνίας 4/2/2025

Άβα Μπουλούμπαση

Αρχιτέκτων-Ιστορική ερευνήτρια

⁷ Ιωάννης Καραχρήστος, «Η εξέλιξη του λαϊκού δρώμενου των Μωμόγερων στον Πόντο και την Ελλάδα: Μια ιστορικο-ανθρωπολογική προσέγγιση» στο *Διαβατήρια ευετηριακά δρώμενα. Παλιές μορφές-Σύγχρονοι προβληματισμοί-Νέες ερμηνείες*. Ανδρομάχη Οικονόμου (εισαγωγή-επιμέλεια), Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας, Θήβα, 17/9/2011, Ακαδημία Αθηνών, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας-35, Αθήνα: 2020. σ.55-85.